

Sermaye ve ordu

Abdullah Köktürk¹

Giriş

Türkiye son altmış üç yıl içinde ikisinde (27 Mayıs 1960 ve 12 Eylül 1980) askerlerin yönetime el koyduğu, ikisinde ise (12 Mart 1971 ve 28 Şubat 1997 süreci) iktidarın değiştiği dört **başarılı** askeri müdahale yaşamıştır. Bunlara, Albay Talat Aydemir'in (22 Şubat 1962 ve 20 Mayıs 1963) müdahale girişimleri ve 15 Temmuz 2016 kalkışması da dahil edilirse, ülke üç de başarısız askeri müdahale girişimine sahne olmuştur. Bunlara 2007 e-muhtırası da ilave edilebilir. Türk Silahlı Kuvvetleri'nin askeri müdahaleler aracılığıyla Türk siyasi yaşamında etkili bir özne olması artık yadsınamaz bir gerçektir.

Ordunun siyasi hayattaki nüfuzu sadece askeri müdahaleler ile sınırlı değildir. Ordu üretim araçlarına sahip olarak ve büyük sermaye ilişkileri ile ekonomik hayatta da önemli aktördür.

Tarih boyunca üretim aracı sahipleri, üretim güçlerini kendi lehlerine kullanmışlar ve buldukları coğrafyalarda yönetim gücüne sahip olmuşlardır. Ortaçağ'da büyük toprak sahipleri aynı zamanda feodal lord veya derebeyi olarak yönetime ortak olmuşlardır. Kapitalizmin oluşumu ve ulus devletlerin kurulması ile üretim araçlarına sahip olan milli burjuvaziler cumhuriyetler kurarak veya parlamentolarında temsil yetkisi alarak yönetici sınıfı oluşturmuşlardır.

Türk Silahlı Kuvvetleri, Ordu Yardımlaşma Kurumu (OYAK) şirketleri ile üretim araçları sahibi olarak üretim gücü haline gelmiş, OYAK müdahaleleri kolaylaş-

¹ E. Albay, Dr. Öğretim Üyesi, Piri Reis Üniversitesi

tıran bir faktör olarak devreye girmiştir.

Batı’da ekonomi ve siyasetin birbirinden ayrılması, ordunun siyasetten uzaklaşması ile sonuçlanmıştır. ABD’de 12 Haziran 1776 tarihinde kabul edilen Virginia İnsan Hakları Bildirisi’nin 13. maddesinde ordunun sivil gücün emri altında olması gereği şu şekilde vurgulanmıştır; “...ordu her durumda, sivil gücün emri altında bulunmalı ve sivil güç tarafından yönetilmelidir”.² İngiltere’de ise 1688’den beri hiçbir İngiliz hükümeti ordu tarafından devrilmemiştir.

Türkiye’de ise ordu ekonomik faaliyetlerin içine girdikçe siyasette de etkin olmaya başlamıştır. Türkiye bu konularda yalnız değildir. İsrail’den Myanmar’a, Pakistan’dan Cezayir’e, Yemen’den İran’a, Endonezya’dan Mısır’a, Tayland’tan Laos’a onlarca ülkede askeri şirketler ekonominin militarizasyonuna hizmet etmektedirler.³ Bu militarizasyon üst rütbeli askerlerin refahını artırırken, orduyu üretim aracı bir sınıf haline dönüştürmekte ve olağanüstü koşullarda orduyu siyasetin bir aracı haline getirmektedir. Siyaset bir tanımı ile; kaynakların paylaşılması için yapılan bir mücadele olduğundan; Silahlı Kuvvetler personelinin bu kâr elde etme sürecine doğrudan veya dolaylı olarak dahil olmaları, ordunun politika oluşturma sürecine ve kaynakların dağıtımını kontrol etmeye ilgisini arttırmaktadır.

Türkiye’de devlet, ordu veya askeri müdahaleler üzerine yapılan çalışmaların bir bölümü, **güçlü devlet-zayıf toplum** ve **bürokrasi-burjuvazi** karşıtlığını öne çıkaran, birikim rejimlerini göz ardı eden, militarizmi ve **pretoryanizmi**⁴ vurgulayan yaklaşımlar getirmektedir. Birikim rejimlerini göz önüne alan çalışmalarda ise, yapısalcı ve işlevselci bir açıklama ile, askeri müdahaleler sermaye birikim krizlerini çözen ve yeni bir birikim modeline geçişi sağlayan müdahaleler olarak ele alınmaktadır. Bu analizlerde ise sadece ekonomik düzlemde kalındığı için ordu ve sermaye arasındaki ilişkilerin nasıl kurulduğu göz ardı edilmektedir. Oysa, Türkiye’de ordunun kendi çıkarları, sınıfsal güç ilişkilerinden kopuk bir şekilde oluşmamaktadır. Ordu büyük sermaye ile farklı ilişkiler kurmaktadır. Emekli yüksek rütbeli subaylar holding ve şirketlerde istihdam edilmekte, OYAK şirketlerinde yönetim kurulu üyeliği ve askeri vakıflarda yöneticilik görevlerinde bulunmakta ve savunma şirketlerinde aracılık yapmaktadırlar.

Türkiye’de ordu, Bob Jessop’un **istisnai devlet** tanımına uygun olarak, olağan demokratik araçlarla çözülemeyecek politik ideolojik krizlere cevap olarak, ortaya çıkmaktadır.⁵ Ordu, 1960 darbesinden beridir bütün krizleri sanayi sermayesi lehine çözümlenmiş ve onun hegemonya kurmasını kolaylaştırmıştır.

Bu makalede, ordu sermaye ilişkisi, bunun siyasete etkileri tarihsel süreçte ele alınacaktır.

2 “Virginia Declaration of Rights”, 12 Haziran 1776, https://avalon.law.yale.edu/18th_century/virginia.asp#:~:text=I%20That%20all%20men%20are,possessing%20property%2C%20and%20pursuing%20and, (erişim tarihi 22 Temmuz 2023)

3 Abdullah Köktürk, “Militarizmin Öteki Yüzü: Askeri Şirketler”, *Ayrıntı Dergisi*, no: 31, 2019, s. 82-91.

4 Pretoryanizm: Silahlı kuvvetlerin kendilerini devletin, mevcut rejimin veya mevcut iktidar ve yöneticilerin koruyucusu olarak görmesi durumudur. Pretoryen ordular silahlı güçlerini kullanarak siyasette etkin olurlar, iktidarları değiştirebilirler.

5 Bob Jessop, *Devlet Teorisi, Kapitalist Devleti Yerine Oturtmak*, Ankara: Epos, 2008, s. 97.

Türkiye’de ordu sermaye ilişkisinin kökenleri

Yüksek rütbeli askerler, çoğunluğu eşraf ve büyük tüccar olan sermaye kesimi ile 1924 yılında İş Bankası’nın kuruluşu ile tanışmışlardır. Avcıoğlu’na göre, “Kendilerini iş hayatının göbeğinde bulan Kurtuluş savaşı temsilcileri iş hayatının tadına kolayca varacaklardır.”⁶ İş Bankası ilk Yönetim Kurulundaki on üyeden beş tanesi asker kökenlidir.⁷ İş Bankası’nın kuruluşu aynı zamanda *aferizm*⁸ tartışmalarını da beraberinde getirmiştir. Şeker fabrikalarının kuruluşu ve şeker üretim ve ithalatının aynı kişilerce yapılması dolayısı ile üretimin düşürülerek, ithalatın arttırılması dolayısı ile İş Bankası grubunun da içinde olduğu bürokrat/işadamlarınca alınan yüksek komisyonlar, Teşvik-i Sanayi Kanunu ile özel sektöre tanınan avantajlar, limanlarda kurulan özel şirketler aracılığı ile yapılan yolsuzluklar bu dönemin aferist örneklerindedir.⁹

Mareşal Fevzi Çakmak’ın 1921’den 1944 yılına kadar devam eden 23 yıllık Genelkurmay Başkanlığı döneminde ordunun devletin ve sivil hayatın her kademesinde ağırlığı hissedilmiştir. Yolların ve köprülerin yapılması için bile Genelkurmayın izni gerekmiştir.¹⁰ Ordu komutanlarını karşılamayan valiler taciz edilmiş¹¹, İzmit örneğinde olduğu gibi valilerin şehrin bazı yollarından geçmeleri bile izne tabi olmuştur.¹²

Fevzi Çakmak’ın Genelkurmay Başkanlığı dönemi ordu üst kademesinin siyaset ve devlet yönetiminde ne kadar etkin olduğunu göstermektedir. Hatta Büyüktuğrul’a göre, “Mareşal, sadece Milli Savunma Bakanının üstünde değil, herhangi bir yasa-sı olmamasına rağmen, hükümetin de üstünde ve Atatürk’ten sonra gelen ikinci

6 Doğan Avcıoğlu, *Türkiye’nin Düzeni*, 11. bs., İstanbul: Tekin Yayınevi, 1. Kitap, 1977, s. 375.

7 Yönetim Kurulu asker üyeleri: Mahmut Soydan (Başkan), Fuat Bulca, Ali Kılıç, Salih Bozok ve İhsan Eryavuz. İş Bankası ilk yönetim kurulunun tam listesi için bkz. İbrahim Ülkem, “Türkiye İş Bankası ve T.C. Merkez Bankası’nın Kuruluşunda Atatürk’ün Rolü”, *Atatürk’ün Ekonomik Kalkınma Politikası ve Devlet İşletmeciliği, Devlet İşletmeciliği Enstitüsü, Sempozyum Bildirileri içinde*, İstanbul: Formül Matbaası, 1981.

8 Affair: Fransızca iş anlamına gelmektedir. Affairisme ise, çıkarıcılık anlamındadır. Aferizm Türkçeleşerek siyasi kadrolarla sermaye çevrelerinin kurduğu yakınlıkla devlet desteği ve kaynaklarından yararlanarak özel ekonomik girişimlerde bulunma anlamında kullanılmıştır.

9 Avcıoğlu, s. 379-439.

10 Cemal Madanoğlu, *Anılar-I, 1911-1938*, İstanbul: Çağdaş Yayınlar, 1982, s. 135.’den aktaran Özdağ, *Ordu- Siyaset İlişkisi: Atatürk ve İnönü Dönemleri*, s. 72. (Diyarbakır’a fabrika yapmak isteyen Urfa milletvekili Behçet Bey’in Fevzi Çakmak izin vermediği için bunu yapamaması ve konuyu Maliye Bakanı Celal Bayar’a şikayet etmesine Diyarbakır Orduevi’nde şahit olan Cemal Madanoğlu bunu anılarında anlatmaktadır)

11 Özdağ, *Ordu- Siyaset İlişkisi: Atatürk ve İnönü Dönemleri*, s. 61-66. (2. Ordu Müfettişi Fahrettin Altay’ın Muğla denetlemesinde vali tarafından karşılanmaması üzerine, gece yolu kesilen vali iki genç subay tarafından — Üsteğmen C. Madanoğlu ve Yüzbaşı Ruhi — dövülür. Vali İzmir’e gelerek Fahrettin Paşa’dan özür diler. Alay komutanı makamında Fahrettin Paşa iki genç subaya teşekkür eder).

12 İzmit Valisi Ziya Tekelioğlu, Kolordu komutanı Korgeneral Muzaffer Ergüder’i Atatürk’e “İzmit valisi olduğum halde nöbetçi koymuş beni yoldan geçirmiyor” diye şikâyet edince Ergüder, “İzmit’in her yolundan değil, kendisine İzmir-Yalova yolunu yaptır dedim; yaptırmayınca ben yaptırırım, şimdi ben onu o yoldan geçirmiyorum” dediğini Büyüktuğrul anılarında anlatmaktadır. (Afif Büyüktuğrul, *Büyük Atamız ve Türk Denizciliği*, İstanbul: İş Bankası Yayınları, 1966 s. 242’den aktaran Özdağ, a.g.y., s. 72.)

adamdı.”¹³

Askeri harcamalar açısından ise 1930-1938 dönemi bütçenin % 17 ila % 30'nun savunmaya ayrıldığı bir dönemi kapsamaktadır.¹⁴ Bu oranlar 1940-44 yılları arasında % 42-45 aralığında olmuştur.¹⁵ Hikmet Özdemir'e göre: Fevzi Çakmak'ın Genelkurmay Başkanlığından ayrıldığı 1944 yılına kadar “TBMM’de askeri harcamalar hakkında tek soru bile sorulamamıştır. Milli Savunma bütçesi Genelkurmay tarafından hazırlanarak adeta formalite tamamlansın diye Meclise gönderilmiştir.”¹⁶

1938 sonrası dönemin önemli bir özelliği Mareşal Çakmak'a rağmen İnönü'nün cumhurbaşkanı olmasıdır. Cumhurbaşkanlığı seçiminde güç dengesi sivil bürokrasi lehine değişmiştir. Bu durum iktidar blokunda yönetici konumda olan askerlerin bürokrasi içinde hâkim rollerinin kaybolmasına yol açmıştır. Bunun neticesinde daha önce Cumhurbaşkanlığına bağlı olan Genelkurmay Başkanlığı Mareşal Çakmak'ın 1944'de emekliye sevkinden sonra çıkarılan 4580 sayılı “Genelkurmay Başkanlığı'nın Vazife Salahiyetleri Hakkında Kanun” ile Başbakanlığa bağlanmıştır.¹⁷ Bu durum ordunun bağımsızlığını azalttığı gibi sivil siyasi elitin ordu üzerinde kurumsal egemenlik kurmasını sağlamıştır. 1949 yılında Genelkurmay Başkanlığı 7223 sayılı kanun ile Millî Savunma Bakanlığı'na bağlanarak süreç tamamlanmıştır.¹⁸ Bu süreçte çok partili bir siyasi rejime geçen Türkiye’de ordu sivil iradeye bir süreliğine tabi kılınmıştır. 1960 yılındaki askeri müdahale sonrası Genelkurmay Başkanlığı tekrar Başbakanlığa bağlanacaktır.

İktidar blokunda hâkim rolünü kaybeden ordunun yerine geçen sivil bürokrasinin iktidarına karşı çıkan büyük ticaret burjuvazisi ve büyük toprak sahiplerinin bu dileği seslendirmelerine “Çiftçiyi Topraklandırma Kanun Tasarısı” tartışmaları yardımcı olmuştur. Başta Aydınlı büyük bir toprak sahibi olan Adnan Menderes olmak üzere bu tasarıya karşı çıkanlar daha sonra verecekleri bir önerge ile Anayasanın tam uygulanmasını ve demokrasinin kurulmasını istemişlerdir. Önergeyi verenler daha sonra partiden ihraç edilerek veya istifa ederek ayrılacak ve Demokrat Parti'yi (DP) kuracaklardır.

Bu koşullarda kurulan DP, 1950 seçimlerinde ezici bir çoğunlukla iktidara gelecek ve ticaret burjuvazisinin hegemonyasında içinde büyük toprak sahiplerinin de bulunduğu, bürokrasinin ise iyice güçsüzleştirildiği yeni bir iktidar bloku kuracaktır.

2 Haziran 1950’de meclisten güvenoyu alan Menderes Hükümeti ilk icraat olarak Silahlı Kuvvetler içinde büyük bir değişiklik yapmış, peşinden üst düzey devlet memurları içinde yaptığı değişiklikler ile de devlet iktidarını fiilen eline geçirmiştir.¹⁹ Ordu içindeki tasfiyede 16 general ve 150 Albay tasfiye edilmiştir. Huntington’un

13 Büyüktuğrul, *Büyük Atamız ve Türk Denizciliği*, s. 242’den aktaran Özdağ, a.g.e., s. 73.

14 Maliye Bakanlığı Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü, *Savunma ve Güvenlik Hizmetleri: 1924-1933, Ödenek ve Harcamaları*, Ankara: Maliye Bakanlığı, Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü Yayınları, 1993, s. 97.

15 A.g.y., s. 243.

16 Hikmet Özdemir, *Rejim ve Asker*, İstanbul: İz Yayıncılık, 1993, s. 73.

17 A.g.y., s. 85.

18 A.g.y., s. 91.

19 Cem Eroğul, *Demokrat Parti ve İdeolojisi*, 4.bs., Ankara: İmge Kitabevi, 2003., s. 100.

deyişiyile; “Türkiye’de ordunun içinden doğan siyasi partiler sonuçta generallerin siyaset yapmasına son vermişlerdir”.²⁰

Ordu, iktidar blokundaki hâkim rolünü kaybettiği gibi subaylar da ülke içinde politikacılar tarafından aşağılandıklarını düşünmeye başlamışlardır.

Türkiye 1950’lerin ikinci yarısından itibaren “ithal ikameci sanayileşme” diye anılacak yeni bir birikim rejimine geçmeye başlamıştır. Ticaret sermayesi içinden çıkan sanayi sermayesi, üretimdeki gücünü yönetimde gösterememenin çelişkisini yaşamaya başlamıştır. Bu çelişki, işçilerin ve gençlerin bir bölümü, şehirli aydınlar yanında DP’den hoşnut olmayan ordu içindeki müdahale yanlısı askerlerce çözülmüştür.

1960 askeri darbesi ve OYAK’ın kurulması

27 Mayıs 1960 sabahı Türk ordusu içindeki hiyerarşiye aykırı olarak çoğunluğu albay ve alt rütbelerde bulunan subaylarca yapılan askeri müdahale sonucu oluşturulan 37 kişilik Millî Birlik Komitesi (MBK) 15 Ekim 1961 tarihinde yapılan genel seçimlere kadar tek yetkili yasama organı olarak görev yapmıştır.

MBK’nin ilk icraatlarından birisi 30 Eylül 1960 tarihinde Devlet Planlama Teşkilatı’nın kurulması ise, diğeri de, 1961 yılı başında Ordu Yardımlaşma Kurumu’nun (OYAK) kurulmasıdır.

DPT, “kaynakların devlet tarafından denetlenmesi” ve “sanayi sermayesine yönlendirilmesinin” bir aracı olarak kurulurken, OYAK da, askerlerin üretim aracı sahibi olmasını sağlamıştır.

MBK’nin sanayi sermayesi yanlısı icraatları, sanayi ve ticaret odaları yönetim kurullarına sanayi sermayesi lehine müdahale ederek de kendini göstermiştir. MBK, Vehbi Koç ve Nejat Eczacıbaşı gibi iki önemli sanayiciyi İstanbul Sanayi Odası’na başkan ve başkan yardımcısı olarak atamıştır. MBK hükümetinde Sanayi Bakanı’nın kim olacağını da sanayici Vehbi Koç belirlemiştir.²¹

Ticaret ve Sanayi Sermayesi arasındaki mücadelenin MBK’ye yansması, 27 Mayıs müdahalesinin daha 6 ayı dolmadan 14 MBK üyesi subayın, bir tür sürgün olarak, dünyanın çeşitli başkentlerine büyükelçilik müşaviri olarak atanmaları olmuştur.

1960-1971 zaman dilimi, İthal İkameci Sanayileşme modelinin yükselişe geçtiği bir dönem olmuştur. Bu dönemde bir yandan 1961 Anayasası ile siyasi iktidar sınırlandırılmış, bireysel özgürlükler güvenceye alınmış, özgürlükçü çoğulcu ve sosyal liberal bir süreç yaşanmıştır. Türkiye batılı anlamda liberal demokrasiye en çok bu dönemde yaklaşmıştır. Ancak kapitalizmin gelişim düzeyindeki zayıflık, birikim sürecinde tıkanıklıklar oluşturmuş, sonuçta mevcut üstyapı kurumları geçerlilikle-

20 Samuel P. Huntington, *Political Order in Changing Societies*, New Haven, Yale University Press, 1968, s. 258. <https://pdfs.semanticscholar.org/bf7d/7528a7d3614f3550ec9ef1b869f7f7d731a1.pdf> (erişim tarihi 29 Temmuz 2023.)

21 Abdullah Köktürk, “Türkiye’de İktidar Bloğu’nun Değişim ve Dönüşümleri”, *ICHES Uluslararası İnsani Bilimler ve Eğitim Bilimleri Kongresi Tam Metin Kitabı*, ISBN: 978-605-7736-44-4, Elazığ: Asos Yayınevi, 2019, s. 700.

rini yitirmişlerdir. Buna bağlı olarak sanayi burjuvazisinin kişisel özgürlüklerdeki gelişim ve toplu sözleşme düzeninden duyduğu rahatsızlık bu dönemin sonunu getirmiştir. Sistemin bu çelişkileri 12 Mart 1971’de bir kez daha ordunun müdahalesi ile çözülmeye çalışılmıştır.

12 Mart müdahalesi öncesi ordudaki bazı radikal subaylar 9-10 Mart gecesi hükümeti devirerek kökten bir reform programı uygulamayı düşünmüşlerdir.²² Bu reformların bir tür sol, parlamento dışı bir iktidarcı yürütülmesi planlanmıştır. Doğan Avcıoğlu ve Mihri Belli’nin “Milli Demokratik Devrim” düşüncesi çevresince bazı aydınların da dahil olduğu plan başarıya ulaşmayınca aralarında Tümgeneral Celil Gürkan ve Tuğamiral Vedii Bilget’in de bulunduğu beş general, bir amiral ve 35 albay 16 Mart 1971’de emekliye sevk edilmişlerdir.²³ 9 Mart hareketinin planlayıcısı olarak, 13 Kasım 1960’da sürgüne gönderilen MBK’nin radikal kanadından Numan Esin, İrfan Solmazer, Orhan Kabibay gibi bazı emekli subayların da olması dikkat çekicidir.

9 Mart hareketi başarılı olamayınca da, 12 Mart 1971’de Genelkurmay Başkanı ve Kuvvet Komutanları hükümete bir muhtıra vererek, hükümetin istifa etmesine neden olmuşlar ve Türkiye iki yıl boyunca sanayi sermayesine yakın bakanlar ve başbakanlarla yönetileceği bir ara rejim dönemine girmiştir.

12 Mart’tan sonra, benzerlerini 12 Eylül 1980’de göreceğimiz pek çok olay yaşanmıştır. Bunlar başlıca, emek üzerindeki baskılar, ücretlerin düşürülmesi, grevlerin yasaklanması, sendika liderlerinin hapsedilmesi, gençliğin önderlerinin hapsedilmeleri ve bazılarının idamı vb. dir.

12 Mart dönemi dediğimiz dönem, 12 Mart 1971’den, 1973 Ekim seçimlerine kadar geçen iki yıl olarak gözüксе de, CHP-MSP koalisyon hükümetinin yıkıldığı 1974 Kasım ayından sonra kurulan Sadi Irmak hükümeti de bu döneme dahil edilebilir. 29 Kasım 1974 günü yapılan güven oylamasında 17 kabul oyuna karşın, 358 red oyu ile meclisten güvenoyu alamamasına rağmen, 17 Kasım 1974 tarihinden, 31 Mart 1975 tarihine kadar 4,5 ay boyunca ülkeyi yönetmiştir.

Esasında 12 Mart 1971’de başlayan emeği baskılama programı, Aralık 1983’te Özal Hükümeti kurulana kadar (kısa süreli CHP-MSP koalisyon dönemi ayrı tutulursa) askerlerin kontrolünde devam etmiştir. 12 Mart dönemindeki Nihat Erim, Naim Talu, Ferit Melen ve sonraki Sadi Irmak hükümetlerindeki çoğu bakanın 12 Eylül hükümetlerinde de görev almaları bu programın devamını göstermektedir.

12 Mart ve 12 Eylül dönemlerindeki bakanlar kurullarının oluşumu incelendiğinde, 8 bakanın hem 12 Mart hem de 12 Eylül dönemlerinde görev aldıkları görülmektedir. Sivil yönetime geçiş kabul edilen Sadi Irmak hükümeti döneminde görev yapan bakanların 12 tanesi ya 12 Mart ya da 12 Eylül dönemlerinde görev almıştır. 12 Mart ve Sadi Irmak hükümetlerinin bu yapısı ile sürmekte olan ithal ikameci birikim rejiminin yaşadığı krizi bir müddet ertelese de, 1975-1980 arası *istisnai devletin* sıkıyönetim gibi bazı özelliklerini de gösteren sivil hükümetler dönemindeki olağan devlet hegemonya krizini çözememiş ve bu kriz 12 Eylül 1980 iktidarı

22 William Hale, *Türkiye’de Ordu ve Siyaset*, çev. Ahmet Fethi, İstanbul: Hil Yayınları, 1996, s. 162

23 Ali Gevgilili, *Yükseliş ve Düşüş*, İstanbul: Altın Kitaplar, 1981, s. 466.

ile çözülmüştür.²⁴

1973 sonrası kurulan koalisyon hükümetleri döneminde uygulanan popülist politikalar ile ücretlerin dünya ortalamasının üzerinde seyretmesi, döviz sıkıntısı, iç pazarın tıkanması ve ücret artışlarının işgücünün verimlilik artışı ile telafi edilememesi sonucu kâr oranlarının düşmesi ile iç pazara yönelik bir birikim modeli olan İthal İkameci Sanayileşme modelinin krize girmesi sanayi sermayesinin tam hegemonya kurmasını engellemiştir. Bu koşullarda İhracata Yönelik Sanayileşme adı verilen yeni bir birikim modeli 24 Ocak 1980’de bir istikrar programı ile yürürlüğe girmiştir. Ancak 24 Ocak programının, iş adamlarınca yürürlükteki sendika, toplu sözleşme kanunları, süregelen grev ve işçi eylemleri gölgesinde olumlu sonuçlar vermeyeceği düşüncesi ve 70’lerden itibaren yükselen sınıfsal mücadelenin burjuvazi tarafından kendisine karşı bir tehdit olarak görülmesi, 12 Eylül askeri müdahalesinin gerekçelerini oluşturmuştur.

12 Eylül’den sonra kurulan ve eski Deniz Kuvvetleri Komutanı emekli Oramiral Bülent Ulusu’nun başbakan olduğu hükümette, 24 Ocak Kararlarının sorumlularından Turgut Özal’ın başbakan yardımcılığına getirilmesi ve bizzat Başbakan Ulusu tarafından TÜSİAD üyelerinden istenen birçok şirket yöneticisinin yeni hükümette bakan olarak yer alması Kasım 1983 seçimlerine kadar sürecek ara rejimden büyük sanayici ve iş adamlarının memnun kalmasını sağlamıştır.

Ordunun fiili olarak siyasal iktidarı elinde bulundurduğu 1980-1983 dönemi, Türkiye’nin hızla neoliberal politikalara eklemlendiği bir dönem olmuştur. Bu dönemde İhracata Yönelik Sanayileşme sermaye birikim rejimine geçilirken devlete hâkim olan ordu **stratejik seçiciliğini**²⁵ büyük sanayi sermayesi lehine kullanmıştır.²⁶

12 Eylül’den itibaren sanayi sermayesinin müttefiki haline gelen ordu, iktidar blokunda kısa süreli ticaret sermayesinin hâkimiyetinin kurulduğu 1996-1997 yıllarında irtica ile mücadele adı altında, kültürel ve ideolojik söylemler de kullanarak siyasete müdahalede bulunmuş ve 28 Şubat sürecinde Necmettin Erbakan Hükümeti’nin iktidardan uzaklaştırılmasını ve Refah Partisi’nin kapatılmasını sağlamıştır.

OYAK

OYAK, 3 Ocak 1961’de 205 nolu yasa ile kurulmuş²⁷ ve bu kanun ile TSK’nın büyük sermaye ile ilişkisi garanti altına alınmıştır. OYAK bugün 460 bin üyesi ve 32 bin çalışanı ile Türkiye’nin 3. büyük holdingidir. Üyelerinin yarısından çoğu astsubay olmasına rağmen 7 kişilik yönetim kurulunda bir astsubay ile temsil edilme-

24 Abdullah Köktürk, *Türkiye’de Ordu ve Sermaye İlişkisi*, Ankara: Nobel Bilimsel Eserler, 2. bs., 2019, s. 147-148.

25 Stratejik seçicilik kavramı için bkz. Bob Jessop, “Accumulation Strategies, State Forms, and Hegemonic Projects”, *Kapitalistate*, 10/11 (1983), s. 101.

26 Köktürk, *Türkiye’de Ordu ve Sermaye İlişkisi*, s. 163.

27 “Ordu Yardımlaşma Kurumu Kanunu”, *Resmî Gazete*, sayı 10702, 9 Ocak 1961, <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/10702.pdf> (erişim tarihi 21 Temmuz 2023)

leri astsubaylar arasında huzursuzluk sebebidir. Son yıllarda Silahlı Kuvvetlerdeki profesyonelleşme ile büyük sayılara ulaşan OYAK üyesi uzman erbaşların yönetim kurulunda hiçbir temsiliyetinin olmaması da eleştiri konusudur.

OYAK'a bağlı şirketler büyük oranda siviller tarafından yönetilmekte ancak yönetim kurullarında emekli general/amiraller başta olmak üzere emekli subaylar da görev almaktadır.²⁸

OYAK Kanunu gereği (md. 18), daimî üye aylık maaşlarından yapılan yüzde 10 kesintiler OYAK'ın önemli gelir kaynağını oluşturmaktadır. OYAK, bir zorunlu tasarruf kurumu ve bir ek sosyal güvenlik ve hizmet kurumu olarak kurulduğu halde, bugün ağırlıklı olarak sanayi olmak üzere, finans ve hizmet sektörlerinde faaliyet gösteren çeşitli şirketlere ortak olan bir holding haline gelmiştir. Bu şirketlerden sanayi şirketleri; demir-çelik, enerji, kimya, çimento, otomotiv, akaryakıt dağıtım ve gıda sektörlerinde, hizmet şirketleri; inşaat, lojistik, turizm ve özel güvenlik sektörlerinde, finansal şirketleri; bankacılık, menkul kıymet ve portföy yönetimi ile finansal kiralama konularında faaliyet göstermektedir.

OYAK her yıl üye birikimlerini elde ettiği kâr oranında nemalandırmaktadır. Emeklilik yardımı nema oranı 1986'dan itibaren enflasyonun üzerinde seyretmiş (1991 ve 1994 hariç), 2003 yılından itibaren de enflasyonun iki katından fazla (2011, 2021, 2022 hariç) artış göstermiştir. 2007 yılında Oyakbank'ın satılması ile nema oranı yüzde 54,2 gibi yüksek bir orana yükselmiştir.

OYAK bir sanayi holdingi olduğundan, TSK personelinin her yıl bu şirketlerin kârlarından aldığı nemalar, onları çıkarları gereği sanayi sermayesinin yanında yer almaya zorlamaktadır. İdris Küçükömer, 1968 yılında, *Düzenin Yabancılaşması* eserinde, "OYAK'ın subayları kapitalist yapma girişimi olduğunu ve bu şekilde devam edilirse, subayların bir kısmının geniş halk kitlelerinin karşısına düşebileceğine" dikkat çekmiştir.²⁹

Bu oluşuma TBMM içinden ciddi tek eleştiri de yine 1968 yılında, o tarihte Cumhuriyet Senatosu üyesi olan, eski bir MBK üyesi Cemal Madanoğlu'ndan gelmiştir. Kontenjan Senatörü Madanoğlu senatoda yaptığı konuşmada: "OYAK sayesinde subayların halktan koparak, paragöz durumuna düşeceklerini" belirtmiştir.³⁰

OYAK üzerine yapılan eleştirilerden birisi de OYAK yüzünden ordunun sermaye içi çatışmaların içine çekilebileceğidir. Bu konuya dikkat çeken yazarlardan birisi olan Taha Parla, "ordunun büyük sermaye ile benzer ekonomik amaçlara sahip girişimciler olmasının ortak siyasi sonuçları olacağından kısa vadede büyük sermaye ile bir çelişki yaşanmayacağını, ancak ekonomide krizler yaşanıp pazar daraldığında uzun vadede sorunların su yüzüne çıkacağını" belirtmektedir.³¹

Son dönemde Avrupa Birliği (AB) çevrelerince dile getirildiği söylenen ve bazı

28 2011 yılına kadar, terfi sırasında olup Askeri Şura'da terfi edemeyen ve emekli olan general/amirallerin neredeyse tamamı, üç yıl boyunca bir OYAK grup şirketinde yönetim kurulunda görev yapmakta ve ayda bir toplantıya katılarak ikinci bir maaş elde etmekteydiler.

29 İdris Küçükömer, *Düzenin Yabancılaşması*, İstanbul: Bağlam Yayınları, 2002, s. 115-117.

30 Köktürk, *Türkiye'de Ordu ve Sermaye*, s. 186.

31 Taha Parla, "Türkiye'de Merkantilist Militarizm (1960-1998)", *Bir Zümre, Bir Parti, Türkiye'de Ordu, Birikim'den Seçmeler:2*, der. Ahmet İnel ve Ali Bayramoğlu, İstanbul: Birikim Yayınları, 2004, s. 206.

sermaye kesimlerince de desteklenen ordunun holding ve banka sahibi olmasına karşı çıkan görüşlerin nedenlerinden birisinin de sermaye içindeki kâr paylaşımına yönelik olduğu düşünülebilir. Benzer olarak 28 Şubat sürecinde İslamcı sermayenin gelişmesinin büyük sermayeye olduğu kadar, büyük sanayi sermayesi ile çıkar birlikteliği içinde olan OYAK için de tehdit oluşturduğu düşüncesi dile getirilmiştir. Bu süreçte irtica ile mücadele adı altında sermaye içi fraksiyon çatışması yaşandığı söylenebilir. Bir anlamda, “sınıfsal çıkarların devam ettirilmesi uğruna kültürel-ideolojik motifler kullanılmıştır.”³²

AB'nin OYAK'a karşı çıktığı söylene de gerçek bunun tam tersidir. AB'nin OYAK hakkında olumlu görüş bildirdiği bilinmektedir. Örneğin; AB Konseyi Aralık 2004 toplantısına yönelik olarak hazırladığı bir raporun 2004 Mayıs ayında hazırlanan ilk taslağında OYAK için şu cümleler yazılmıştır: “Ordunun ekonomiyle resmi ve gayri resmi birçok bağlantısı bulunmaktadır. Buna örnek olarak emekli subayların emeklilik fonunun, bir bankaya ve bir holdinge sahip olması, otomobil endüstrisindeki büyük ortaklığı ve emekli generallerin birçok büyük şirkette yönetim kuruluna girmesi gösterilebilir.”³³ Ancak daha sonra hem OYAK'ın hem de dönemin İSO başkanı Hüsamettin Kavi'nin, Avrupa Birliği Ekonomik ve Sosyal Komitesi, Karma İstişare Konseyi (KİK) Eşbaşkanı sıfatıyla yaptığı girişimler sonrasında OYAK kısmı rapordan çıkarılmış ve 7 Aralık 2004'de hazırlanan nihai raporda OYAK'ı alakadar eden bölüm şu şekilde değişmiştir;

OYAK, mali ve idari olarak özerk, diğer benzer kurumlar gibi Türk medeni ve ticaret kanunlarının hükümlerine tabi bir anonim şirket olarak kurulmuştur. Silahlı kuvvetlerin askeri ve sivil personeli onun daimi üyeleridir. Üyelerinin asker olması dışında OYAK'ın devlet ve Türk Silahlı Kuvvetleri ile hiçbir ilişkisi yoktur. Herhangi bir devlet yardımı veya fon transferi almamaktadır. Temel işlevi üyelerine Türk devletinin sosyal güvenlik planının sağladığına ek olarak gelir sağlamaktır ve temelde AB'deki ikinci kademe emekli maaşlarına tekabül etmektedir. Her yıl hem kendi içinde hem de uluslararası denetim firmaları tarafından şeffaf olarak denetlenen OYAK ek emekliliğin faydalarını kanıtlamış bir kuruluştur.³⁴

Ayrıca OYAK, 2003 yılından beri, AB ek emeklilik fonları dernekleri federasyonu The European Federation for Retirement Provision'ın da üyesidir. Bu durum, başka bir şekilde, Türk Ordusunun OYAK sayesinde liberalizmin ekonomik yapısı ile tanışması ve serbest piyasanın nimetlerinin farkına varmasının Türkiye'den önce AB içindeki liberallerin dikkatini çekmiş olması ile de izah edilebilir. Daha açık olarak, liberal demokrasi serbest piyasa üzerine kurulu bir yönetim biçimidir. AB, askerlerin serbest piyasayı içselleştirmelerinin onların liberal demokrasiye daha kolay uyum göstereceklerini düşünerek böyle bir kararı kabul etmiş olabilir.

TSK'nın üretim sürecinde sermaye tarafında yer alması, emek tarafında yer alan

32 İsmet Akça, “Kolektif Bir Sermayedar Olarak Türk Silahlı Kuvvetleri”, *Bir Zümre, Bir Parti, Türkiye'de Ordu, Birikim'den Seçmeler:2*, der. Ahmet İnel ve Ali Bayramoğlu, İstanbul: Birikim Yayınları, 2004, s. 266.

33 *Avrupa Konseyi Ekonomik ve Sosyal Komite Türkiye Ön Raporu*, 24 Mayıs 2004, s. 8.

34 *Avrupa Konseyi Ekonomik ve Sosyal Komite Türkiye Nihai Raporu*, 7 Aralık 2004, http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52004IE0965&from=EN_s.302/83, (erişim tarihi 8 Eylül 2023)

sendikalar başta olmak üzere birçok kesim tarafından eleştirildiği gibi, kendi iç işleyişini de olumsuz etkileyeceği değerlendirilmektedir.

Kısaca, OYAK, “TSK’nın birikim rejimi krizlerinde sanayi sermayesinin yanında yer almasına aracılık eden, TSK üst kademesini iş dünyası ileri gelenleri ile tanıştıran, ayrıca sahip olduğu üretim araçları ve dağıttığı nemalarla, düşük rütbeli TSK personeli dahil ordunun çoğunluğunun sınıfsal yapısının değişmesine yol açan” bir kuruluştur.³⁵

Fabrika metaforu

OYAK’ın üretim aracı sahibi olmasının askerleri kapitalist yapmadığını savunanlar da vardır. Askerlerin OYAK neması sayesinde nasıl işçi dostu olmaktan uzaklaştığını göstermek için bir fabrika metaforu oluşturalım.

Askerlerin yıl sonunda kârından nemalanacağı bir fabrika ile bitişik bir askeri birlik hayal edelim. Subay ve astsubaylar bu birlikte askerleri eğitmekte ama işçilerin fabrikada yaptıkları üretimi de gözlemlemektedirler. Eğitim esnasında fabrikada üretim bir anda durur, işçiler fabrika bahçesinde toplanmaya başlarlar. Askerlerin başındaki subay eğitimi keserek fabrikada neler olduğunu sorar. Gelen cevap, “işçilerin greve çıktıkları”dır. Bu sefer subay, sonuçta neler olabileceğini sorar. Bu sefer cevap, “grev uzun sürer ise fabrikanın kârının düşeceği ve bunun yıl sonunda verilecek nemayı olumsuz etkileyeceğidir.”

Piyango bileti olan bana çıkmasa da olur demez. Kurmay olan general olmak istemiyorum demez. Üretim aracı sahibi de zarar edeyim demez.

Subay ve astsubaylar bu grevin kendilerine de zarar vereceğini görünce, “nerde bu devlet, nerde bu polis, nerde bu jandarma?” derler ve işçilerin grevi bırakmasının doğru olduğunu düşünmeye başlarlar. İşte OYAK üyesi subay, astsubaylar böyle böyle işçi dostu olmaktan uzaklaşırlar.

Banka ve holding yönetim kurulu üyelikleri

Emekli generallerin istihdam edildiği yerlerden birisi de özel şirketlerin yönetim kurulu üyelikleridir. 1990’ların sonuna kadar emekli general/amiraller devlet kurumları ile olan ilişkilerde kolaylık sağlamak amacıyla çoğunlukla banka ve holdinglerde istihdam edilmişlerdir.

Bankacılıktan anlamamalarına rağmen banka yönetim kurullarında görev alıp batık kredilere imza atan emekli amiral ve generaller, yüksek maaşlar ve primler ile görev yaptıkları yönetim kurulu üyeliklerinden bankalar batınca yargılanmaya başladıklarında işin ciddiyetini anlamışlardır. Örneğin batık İnterbank davasında 15 yıl hapis ile yargılanan emekli Koramiral Çetin Ersarı mahkemede bankacılıktan anlamadığını itiraf etmiştir.

Geçen günlerde vefat eden eski deniz kuvvetleri komutanı Oramiral Orhan

35 Köktürk, “Militarizmin Öteki Yüzü”, s. 90.

Karabulut'un görevde iken bile iş adamı Aydın Doğan ve Başbakan Tansu Çiller'in eşi Özer Çiller ile yakın ilişkiler içinde olduğu biliniyordu. Emekli olduktan sonra da Doğan Holding'de üst düzey görevlerde bulunmuştur. Cenazesine Aydın Doğan'ın katılması normal karşılanırken, Mehmet Ağar'ın katılması ilginç bulunmuştur.

Şirket yönetim kurullarında görev almış 500'den fazla amiral ve generalin listeleri bu konudaki kitabımıza Ek olarak yayınlanmıştır.³⁶

Ancak 2000'li yıllardan başlayarak emekli generallerin istihdam edildikleri alanların bilhassa savunma sanayi şirketleri, Türk Silahlı Kuvvetleri Güçlendirme Vakfı (TSKGV) ile ilgili şirketler, TSK Vakıfları ve OYAK şirketleri ile sınırlı kaldığı görülmektedir. Bunun sebeplerinin, 1990'ların sonunda baş gösteren bankacılık krizi ile bankacılığın daha profesyonel kadrolar oluşturmasının, dönemin Genelkurmay Başkanı Orgeneral Kıvrıkoğlu döneminde emekli generallerin banka yönetim kurullarında çalışmasının yasaklanmasıyla ve AKP'nin güçlü bir hükümet kurmasıyla, şirketlerin devlet ile ilişki kurmasında emekli askerlerden ziyade sivil siyasetçileri öne çıkarmaları ile alakalı olduğu düşünülebilir.

Savunma sanayii şirketleri

Türkiye'de TSK, bilhassa savunma sanayi şirketleri ile üst düzey kadrolarıyla irtibattadır. Savunma harcamalarında olduğu gibi, askeri ihaleler ve projelerde de kontrolün TSK'nın elinde olması sivil sermayenin elindeki savunma sanayi şirketlerinde istihdam edilen üst düzey subayların önemini arttırmıştır.

Askeri fabrikalar haricinde, Kamu İktisadi Teşekkülleri (KİT), Savunma Sanayi Başkanlığı (SSB) veya TSKGV şirketleri ile savunma sanayisinde proje üreten özel şirketler ile yabancı ortaklı şirketlerde proje koordinatörü başta olmak üzere çeşitli kadrolarda emekli askerler istihdam edilmişlerdir.

Savunma sanayisinde sivil girişimcilerin yanında TSK'nın da sermaye olarak hareket etmeye başlaması TSKGV'nin kurulması ile ilgilidir. Bu vakfın bünyesinde bulunan veya büyük ortağı olduğu şirketler direkt savunma sanayine yatırım ve üretim yapmaktadırlar.

TSKGV'nin 6 adet bağlı ortaklığı, 7 adet iştiraki ortaklığı, 29 adet dolaylı bağlı ortaklığı ve 2 adet dolaylı bağlı ortaklık şubesi vardır. Yani toplamda 44 adet şirketi TSKGV dolaylı veya doğrudan yönlendirmektedir. TSKGV'nin doğrudan ortak olduğu bazı şirketler Aselsan, Türk Havacılık ve Uzay Sanayii, Roketsan, Havelsan, Aspilsan ve İşbir'dir. Havelsan Teknoloji Radar, Havelsan Ehsim ve Yital ise TSKGV'ne bağlı dolaylı ortak şirketlerdir.³⁷

TSKGV teşkilat yapısında diğer TSK ile bağlantılı şirketlerde olduğu gibi hiyerarşik bir rütbe yapılanması 2014'e kadar devam etmiştir. Kuruluşundan 2014 yılına kadar TSKGV genel müdürlerinin emekli korgeneral, genel müdür yardımcılarının emekli tümgeneral, vakıf hizmetleri grup başkanlarının emekli tuğgeneral/tuğamiral (iki dönemdir tuğamiraldir), mali işler ve iştirakler grup başkanlarının ise

36 Köktürk, *Türkiye'de Ordu ve Sermaye*, s. 265-282.

37 "TSKGV Şirketler Grubu", *TSK Güçlendirme Vakfı Dergisi*, Aralık 2014, s. 27.

emekli tuğgeneral olduğu görülmektedir. 2016 yılından itibaren bu yapı askerler aleyhine daha da değişmiştir. 2023 yılı itibari ile TSKGV yönetim kurullarında sivilere oranla çok az sayıda asker kalmıştır.

Emekli generallerin istihdam edildiği TSKGV harici diğer askeri vakıflardan bazıları; TSK Elele Vakfı, TSK Sağlık Vakfı, TSK Eğitim Vakfı, Mehmetçik Vakfı ve Kartal Vakfıdır. Bu vakıflar Gülsav, Türktıpsan, Mehmetçik Sigorta, Tınaztepe Gayrimenkul Şirketi, Güngören Park Alışveriş Merkezi gibi şirketlerde toptan pazarlamadan, enjektör üretimine, sigortacılıktan gayrimenkul pazarlamaya ve AVM yönetimine kadar çeşitli kollarda faaliyet göstermektedirler.

Ancak son 12 yılda OYAK dahil, askeri şirket ve vakıf yönetim kurullarında askerlerin sayısı gözle görülür şekilde düşmektedir.

Askeri şirketlerin yönetim kurulları ve ordu siyaset ilişkisinin dönüşümü

Çalışmanın başında söylediğimiz gibi, ordu yönetim kademesi her zaman güçlüye biat etmiştir. 2002 yılında iktidara gelen AKP'nin Türkiye'nin güçlü kurumu ordu ile de iktidarı paylaşması gerekmiş, ancak 2007 de başlayan Ergenekon ve 2010'da başlayan Balyoz davaları ordunun AKP'nin gücünü görmesini sağlamıştır. 2014 yılında davaların tüm sanıkları serbest kalmış, ancak 15 Temmuz 2016'daki kalkışma sonucunda TSK'dan 30 bine yakın subay/astsubay ihraç edilmiştir.

TSK bu olaylar ile uğraşırken OYAK'ın 16 yıllık Genel Müdürü Coşkun Ulusoy 2016 yılında istifa ettirilerek yerine AKP hükümeti tarafından önerilen Süleyman Savaş Erdem getirilmiştir. Peşinden 2016 yılı OYAK Genel Kurulu'nda önemli bir karar alınmıştır. Bu kararda "dünyada oluşan fırsatlar konjonktürü sebebiyle" OYAK tarafından şirket ve varlık alımları yapılırken, OYAK'ın bu fırsatları gecikmeden değerlendirebilmesi için yurt içi 500 milyon TL, yurt dışı 300 milyon dolar olan alımlarda OYAK Yönetim Kuruluna yetki verilmiş, bu miktarların üzeri için Genel Kurul yetkili kılınmıştır.³⁸

Bundan önce yatırım kararlarına Genel Kurulda karar verilmesine rağmen, bu kararlar, belli limite kadar yatırım kararları kolay kontrol edilebilecek 7 kişilik yönetim kuruluna verilmiştir. Yönetim Kurulunun alım satımlara yönelik bu yetkisinin parasal sınırı 2017 ve 2018 Yılı Genel Kurulunda yükseltilmiştir. Yönetim Kurulu Yetki Sınırı, 2017 Genel Kurulunda Kurum Net Varlığının % 20'sine yükseltilmiştir.³⁹ 2018'de ise bu yetki Kurum Net Varlığının % 30'una çıkarılmıştır.⁴⁰ Bu 50 Milyar TL net varlık üzerinden hesaplandığında, Yönetim Kurulu'na yaklaşık 15 Milyar dolarlık alım yetkisi vermek demektir.

OYAK Yönetim Kurulu bu yetkisini, 2020 yılında Demirören grubuna ait akaryakıt dağıtım şirketi Total'i ve likit petrol gazı dağıtımını yapan Milangaz'ı ayrı ayrı 450 milyon dolara alarak kullanmıştır. Demirören grubunun iktidara yakın medya-

38 "Genel Kurul Kararları", *OYAK Dergisi*, 131, Haziran 2016, s. 47.

39 "Genel Kurul Kararları", *OYAK*, 57'nci Olağan Genel Kurul Bülteni, Mayıs 2017, s. 48.

40 "Genel Kurul Kararları", *OYAK* 58'nci Olağan Genel Kurul Bülteni, Mayıs 2018, s. 74.

ya sahip olması ve bu medya grubunu satın alırken Ziraat Bankası'ndan aldığı 700 milyon dolar krediyi ödemekte zorlanmasının bu alımda etken olduğu değerlendirilmektedir. Bu alım ile OYAK 2020 nemasının beklenenin 15 puan altında çıkması ile OYAK üyeleri arasında OYAK kaynaklarının iktidarın yönlendirmesi ile kullanıldığı kanaati oluşmuştur. Bazı üyeler bu durumu OYAK'a gönderdikleri dilekçeler ile protesto ederken, bazıları ise Ankara'daki OYAK Genel Müdürlüğü önünde gösteri yaparak protesto etmişlerdir. 2021 yılı Mart ayında bu sefer gıda sektörünün zor durumdaki şirketi Sagra'yı siyasetin isteği ile alması, OYAK kaynaklarının zor durumdaki şirket alımlarında kullanılacağı konusundaki kuşkuları arttırmıştır.⁴¹

OYAK'a TSK içinden tepkiler

Daha önceden OYAK şirketlerinde TSK üst kademelerinin tanıdık ve akrabalarının istihdamdaki önceliğini AKP'li siyasetçilerin tanıdık ve akrabaları almıştır. Bu şimdilik sineye çekilse de emekli generallerde hoşnutsuzluk yaratmaktadır.

Nemaların beklenen oranlarda gelmemesi, kaynakların Beştepe'nin isteği ile zordaki AKP yanlısı şirketlere aktarılması (Total, Milangaz ve Sagra'nın alınmaları) TSK içinde tepki ile karşılanmıştır. Nema düşüklüğü için Sivil Memurlar Sendikası (Sime-Sen) tarafından Ticaret Mahkemesi ve Ordu Yardımlaşma Derneği (OYAD) tarafından Asliye Hukuk Mahkemesi'nde davalar açılmıştır.

6 Şubat Depremi'nden sonra OYAK bağlısı Ereğli Demir Çelik (Erdemir) tarafından 600 milyon TL, Hektaş ve OYAK Yatırım tarafından 50'şer milyon TL'nin bağış yapılmasının hukuksuzluğu ve Genel Kurul'un bu bağışları onaylamaması için muvazzaf ve emekli askerler tarafından defalarca noterden ihtarname çekilmiştir. Bu bağışların hangi mevzuata göre yapıldığı konusunda sunulan dilekçelere de cevap alınmaması üzerine konu mahkemeye taşınmak üzeredir.

Son 5 yıldır OYAK Holding'in 7 kişilik yönetim kurulu üyelerinin isimlerine ulaşmak mümkün değildir. CİMER'e farklı zamanlarda yapılan başvurularda, "talepten hangi şirket olduğu anlaşılammakta" veya "kişisel verilerin korunması" gibi gerekçelerle talepler anlamazlıktan gelmiş veya olumsuz cevaplar verilmiştir.

Askeri şirketlerde sivilleşme

TSKGV bağlısı şirketlerde yönetim kurulu başkanının emekli general olması geleneği, 2014 genel kurulundan itibaren Aselsan yönetim kurulu başkanlığına bir sivilin seçilmesi ile geçerliliğini yitirmiştir. Aynı şekilde 2016 yılından itibaren MKEK genel müdürlüğü de sivilleşmiştir. Havelsan yönetim kurulu başkanı da artık emekli general değildir.

2012 yılından itibaren TSKGV ve OYAK'ın ortaklığı bulunan şirket yönetim kurullarında görev alan askerlerin sivilere oranı yüzde 70'lerden yüzde 30'lara,

⁴¹ "OYAK Gıda Sektörünün Öncü Şirketi Sagra'yı Satın Aldı", *Hürriyet Gazetesi*, <https://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/oyak-gida-sektorunun-öncu-sirketi-sagra-yi-satin-aldi-41774410> (erişim tarihi 20 Temmuz 2023)

2016 dan itibaren tekrar hızlanan düşüşle 2020’de yüzde 10’lara inmiştir.⁴² 2023 itibari ile TSKGV şirketlerinde asker oranı yüzde 2, OYAK şirketlerinde yüzde 5 civarındadır.

Askeri şirketlerdeki sivilleşmeyi sağlayan birçok etken bulunmaktadır. Temmuz 2016’da Kuvvet Komutanlarının, 2018 yılında da Genelkurmay Başkanlığı’nın Millî Savunma Başkanlığı’na bağlanması askerler üzerinde siyasi otoritenin kurulması açısından önemlidir. İki dönemdir Millî Savunma Bakanı’nın emekli Genelkurmay Başkanı olması bu geçişi kolaylaştırmış gözükmektedir.

Sonuç

Türkiye’de ordunun ekonomi ve siyaset ile ilişkisi tarihsel bir gerçekliktir. Ordu siyasete yaptığı müdahaleler ile iktidarları değiştirmiş, OYAK ile üretim aracı sahibi de olduğundan sanayi sermayesine eklemlenmiştir. Müdahalelerden çoğunlukla sanayi sermayesinin fayda sağlamasının sebepleri ayrıca tartışılmalıdır.

Askeri müdahalelerin bir özelliği de birikim rejimleri ile olan ilişkisidir. 27 Mayıs 1960 müdahalesi ticaret sermayesinin hegemonyasına son verirken, aynı zamanda yürürlükte olan ithal ikameci sanayileşme birikim rejiminin işleyişini hızlandırmıştır. 27 Mayıs müdahalesini yapanların ilk icraatlarından birisi kaynakların sanayi sermayesince kullanılmasını sağlayacak DPT’nin kurulması, diğeri de askerlerin üretim aracı sahibi gibi davranmalarını sağlayacak OYAK’ın kurulmasıdır.

İthal ikameci sanayileşmenin 1970’lerin başında girdiği kriz, 12 Mart 1971 müdahalesi ile yine sanayi sermayesi lehine çözülmüştür. 12 Eylül 1980 ise, 24 Ocak 1980’de alınan ekonomik kararların otokratik bir rejimde uygulamasını kolaylaştırmış ve ihracata yönelik sanayileşme birikim modelinin uygulanmasını kolaylaştırmıştır. 12 Eylül aynı zamanda iktidar blokunda sanayi sermayesinin tek başına hakimiyet kurmasını da sağlamıştır.

28 Şubat sürecindeki sermaye içi kâr paylaşım savaşında kültürel ve ideolojik söylemler kullanarak ticaret sermayesine karşı sanayi sermayesinin yanında yer alan ordu, muhafazakâr kitlenin 2002 seçimlerinde AKP’yi iktidara taşımasının önünü açmıştır. Bununla beraber, 2007’de başlayan Ergenekon, 2011 yılındaki Bal-yoz davaları ve 15 Temmuz 2016 darbe girişimi süreçleri ile ordu-siyaset ilişkileri yeniden şekillenmiştir.

Robert Dahl, ordunun demokratik bir şekilde yönetilebilmesi için iki koşulun gerekli olduğunu belirtir: “Birincisi, ordunun sivil otorite tarafından denetlenmesi; ikincisi ise, orduyu denetleyen sivil otoritenin demokratik sürece tabi olmasıdır”⁴³. Yine Dahl’a göre; demokratik devletler ordunun askeri müdahale yapmasını önlemek için dört önlem alabilirler: birinci olarak ordularını lağv edebilirler, ikinci olarak, ordularının denetimlerini yerel yönetimlere verebilirler, üçüncüsü, ordu demokratik yönetime inanan kişilerden oluşturulabilir, son olarak da subaylar yönetim

42 Abdullah Köktürk, “Türk Ordusunun Sermaye ile İlişkisi ve Ordu-Siyaset İlişkisinin Dönüşümü”, *İnsan ve İnsan Dergisi*, Temmuz 2021, cilt 8, sayı 29, 15-29, s. 26.

43 Robert A. Dahl, *Demokrasi ve Eleştirileri*, çev. Levent Köker, Ankara: Türk Siyasi İlimler Derneği- Türk Demokrasi Vakfı Yayını, 1993, s. 311.

yanlısı olarak doktrine edilebilirler.

Türkiye’de ise ordu uzun yıllardır ortak olduğu ve yönetiminde olduğu şirketler ile ekonomide, silahlı gücüne dayanarak da siyasette etkin konumda olmuştur. Ancak 2000’li yılların ikinci yarısından itibaren güçlü bir iktidar karşısında siyasette etkinliğini yitirmiş görünmektedir. Ordunun ekonomik etkinliğine siyasetin müdahalesinin -OYAK Yönetimine müdahale etme dahil- artarak devam edeceği değerlendirilmektedir.

TSKGV ve OYAK şirketlerindeki sivilleşme, gerçek bir profesyonelleşme getirmemiş, yönetim kurulu başkanı olan emekli korgenerallerin yerine, eski milletvekilleri veya bir şekilde iktidar ile iltisaklı kişilerin atanması şeklinde olmuştur. Bu sivilleşmenin bir yönü de, artık TSKGV ve OYAK şirketlerinde işe alınacaklara emekli generallerin değil, AKP’li bakan, milletvekili hatta il başkanlarının karar vermesidir.

OYAK ve askeri vakıf şirketleri yönetim kurullarındaki sivilleşme, ordunun üretim aracı sahipliğini etkilememiş, sadece yatırımların siyasi iktidar kontrolünde yapılmasını sağlamıştır. Siyasi iradenin askeri şirket yönetim kurullarına askerler yerine sivilleri yerleştirmesi durumu, OYAK nemaları gerçek enflasyonun birkaç puan üzerinde seyretmesi halinde çok sorun yaratmayacaktır. Ancak nemaların beklentilerin altında seyretmesinin bilhassa ordu alt rütbelerdeki personelde huzursuzluğa sebep olacağı değerlendirilmektedir.

Ancak siyasetin orduyu kontrol etme refleksi, pratikte Türkiye’de yarı-askeri bir rejim oluşmasına sebebiyet vermiştir.⁴⁴ Bölünmüş iktidarın askeri kanadı, dış politika ve güvenlik konularından sorumlu olurken, eski Genelkurmay başkanı ve yarı askeri rejimin eski Millî Savunma Bakanı Hulusi Akar rejimin göstergesi olarak yarı-askeri kıyafetler giymeye başlamıştır. Askerin kontrolüne giren dış politikada sorunlar uzlaşma ve tartışmadan ziyade namlunun gücü ile çözülmeye çalışılınca Türkiye dört bir yanda savaştan bir ülke görünümüne girmiştir.

44 Yarı askeri rejim konusunda aşağıdaki yazılara bakılabilir;

Levent Dölek, “DİP’in 5. Kongresi: Türkiye’de siyasal durum ve devrimci görevlerimiz”, <https://gercekgazetesi1.net/dip-bildirileri/dipin-5-kongresi-turkiyede-siyasal-durum-ve-devrimci-gorevlerimiz> (erişim tarihi 8 Eylül 2023)

Levent Dölek, “Erdoğan ve Soylu’nun davası”, <https://gercekgazetesi1.net/gundemdekiler/erdogan-ve-soylunun-davasi> (erişim tarihi 8 Eylül 2023)

Devrimci Marksizm sitesinde neler var?

- Site yazıları
- Yayın kurulu imzalı bildiriler
- Devrimci Marksizm sayıları
- Revolutionary Marxism sayıları
- Sınıf Bilinci dergisi arşivi
- Videolar

devrimcimarksizm.net

iletisim@devrimcimarksizm.net

Devmarksizm

devrimcimarksizm

